

ĐỀN AN XÁ HUNG YÊN - NƠI LƯU GIỮ NHIỀU GIÁ TRỊ VĂN HÓA ĐẶC SẮC

| NGUYỄN THỊ TỐ UYÊN

Email: uyennt.qc@gmail.com

Học viên K15 - Quản lý văn hóa, Trường ĐHSP Nghệ thuật Trung ương

THE AN XA TEMPLE HUNG YEN - WHERE MANY UNIQUE CULTURAL VALUES ARE PRESERVED

TÓM TẮT

ABSTRACT

Di tích đền An Xá đã được công nhận là di tích cấp quốc gia đặc biệt, tại đền có tòa tháp đất nung và bệ thờ đất nung được công nhận là bảo vật quốc gia, Lễ hội đền An Xá đã được đưa vào Danh mục di sản văn hóa phi vật thể Quốc gia. Vì vậy, di tích đền An Xá đã mang trong mình rất nhiều giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể, tạo nên một bức tranh đẹp mang màu sắc truyền thống lịch sử văn hóa của cộng đồng cư dân nơi đây.

Từ khóa: Những giá trị văn hóa đặc sắc, di tích đền An Xá

The An Xa Temple relic has been recognized as a special national relic, the terracotta tower and terracotta altar have been recognized as a national treasures. The An Xá temple festival is included in the list of national intangible cultural heritage. Therefore, An Xa temple relics carry many tangible and intangible cultural values, creating a beautiful picture conveying the cultural history of the community here.

Keywords: The unique cultural values, An Xa temple relic

Đặt vấn đề

Đền An Xá là một ngôi đền linh thiêng, nổi tiếng từ xa xưa, vang danh khắp các vùng trên cả nước. Đền An Xá được biết đến là một công trình kiến trúc tiêu biểu, đặc sắc, hiếm hoi, duy nhất và lớn nhất của văn hóa Đạo giáo còn sót lại ở tỉnh Hưng Yên nói riêng và trên cả nước nói chung. Ngôi đền có giá trị lịch sử, văn hóa đặc sắc, minh chứng cho dấu ấn hiện hữu của "nền văn hóa Đạo giáo sơ khai" trên vùng đất này, đó là những giá trị di sản văn hóa vật thể và phi vật thể.

1. Đền An Xá giá trị di sản văn hóa vật thể

Căn cứ vào các tư liệu, hiện vật còn lưu giữ tại di tích và lời kể của các cụ cao niên trong làng. Đền An Xá là nơi tôn thờ Ngọc Hoàng Thượng Đế, Ngũ Lão Tiên Ông cùng các vị Thiên tiên, Địa tiên. Các Ngài là những người có công khai phá vùng đầm lầy hoang vu, diệt trừ thú dữ, dạy dân cấy cấy, lập làng Chạ Xá, dựng "Thụy Ứng Quán", để cầu mong mưa thuận, gió hoà, mùa màng bội thu. Hiện nay, trong hệ thống di tích đền, quán của người Việt rất hiếm gặp việc thờ Ngọc Hoàng Thượng Đế là một thần chủ trong một thần điện riêng biệt, có quy mô to lớn, đồ sộ như ở đền An Xá. Đặc biệt, đền An Xá còn là một trong số tám di tích có tên gọi là "Đậu" trên địa bàn huyện Phù Tiên xưa (nay là hai huyện Tiên Lữ và Phù Cừ). Đậu là một loại hình di tích gắn liền với tín ngưỡng văn

hóa Đạo giáo riêng chỉ có trên địa bàn tỉnh Hưng Yên mà không nơi nào trên cả nước có. Đồng thời, đây cũng là ngôi đền duy nhất có quy mô hoàn chỉnh còn sót lại của một công trình kiến trúc mang yếu tố văn hóa Đạo giáo trên cả nước nói chung và tỉnh Hưng Yên nói riêng.

Đền An Xá được khởi dựng từ khá sớm, trải qua thời gian tồn tại đã nhiều lần được trùng tu, tôn tạo. Vào thời Nguyễn, niên hiệu Duy Tân thứ 6 (1912) và Bảo Đại (1926), di tích được trùng tu tổng thể. Hiện nay, toàn bộ khu đền An Xá có tổng diện tích là 20.085m²; Qua cổng tam quan là một con đường lát gạch rộng 7m gọi là "Nhất chính đạo" dẫn thẳng vào đền chính (đền Thượng) - nơi thờ Ngọc Hoàng Thượng Đế.

Đền có bố cục mặt bằng tổng thể hình chữ Công gồm: 05 gian Tiền tế, 03 gian Ông muống và 03 gian Hậu cung. Các cấu kiện và thành phần kiến trúc tòa Tiền tế đều được làm bằng gỗ tứ thiết, riêng hai tòa Ông muống và Hậu cung được làm bằng đá xanh. Đây được xem là một trong những điểm đặc biệt, độc đáo và khác lạ tại di tích đền An Xá. Toàn bộ hệ thống cột, các bộ vì, xà đều làm từ chất liệu đá xanh được chạm khắc công phu có giá trị nghệ thuật cao. Công trình hiện nay còn đồng bộ, vững chắc mang dấu ấn nghệ thuật thời Lê - Nguyễn đan xen. Hai tòa Ông muống

và Hậu cung được làm bằng đá có quy mô lớn nhất, hiếm có còn tồn tại ở Hưng Yên nói riêng và cả nước nói chung. Hiện nay, ở đất Bắc số lượng các ngôi đình, đền, chùa được làm bằng đá có giá trị còn lại tương đối ít. Ngoài đền An Xá (Hưng Yên) chỉ còn lại một số di tích: Đền Đá (Nam Định); đình Xuân Vũ (Nam Định), đình đá Tiên Phong (Hà Nam), đình Nguyễn Xá (Thái Bình).

Hầu hết các hạng mục tại đền An Xá đều có trang trí trên các cấu kiện kiến trúc. Các chạm khắc trang trí với nhiều đề tài trang trí trên kiến trúc làm cho ngôi đền trở nên sinh động và đạt giá trị kiến trúc nghệ thuật đỉnh cao trong nền nghệ thuật thời Nguyễn. Trong những trang trí trên cấu kiện kiến trúc đền An Xá thì hình tượng linh vật rồng là chủ đạo trong các mảng chạm, ngoài ra còn có các trang trí như tứ linh tứ quý, lá lật, vân xoắn,... Các trang trí ở đây tập trung nhiều trên các thành phần cấu kiện kiến trúc, làm nên vẻ đẹp hoàn mỹ của công trình. Nghệ thuật chạm khắc đá thời Nguyễn trên các cấu kiện kiến trúc tại di tích đền An Xá đã thăng hoa và trở thành những mảnh ký ức của thời gian, gắn liền với dòng chảy của văn hóa - lịch sử của dân tộc. Ngày nay, nghệ thuật chạm khắc tại đây không chỉ hàm chứa thông điệp và ước vọng cầu mong sự trường tồn, ấm no, hạnh phúc của một bộ phận cư dân sở tại mà đã trở thành di sản chung của cả dân tộc, mang lại nhiều giá trị tâm linh, triết lý và nhân văn sâu sắc.

Giá trị di sản văn hóa vật thể tại đền An Xá còn được thể hiện thông qua những di vật tiêu biểu, quý hiếm, có một không hai hiện còn lưu giữ tại di tích như: Tòa tháp đất nung; Nhang án đất nung (mang phong cách thế kỷ 16 - 17); Khánh đá (thời Hậu Lê, niên hiệu năm Vĩnh Trị (1676); Chuông đồng (thời Hậu Lê, niên hiệu Cảnh Hưng thứ 34 (1773), tượng thờ mang phong cách nghệ thuật thế kỷ 18,... Đây là những di sản văn hoá vô cùng quý giá, là nguồn sử liệu quý cho các nhà nghiên cứu khi tìm hiểu về địa danh, tục thờ các vị thần tiên và đánh giá về lịch sử hình thành và phát triển của ngôi đền. Trong đó, tòa tháp đất nung và bộ thờ đất nung được Thủ tướng chính phủ công nhận là bảo vật quốc gia.

Tại sân đền du khách sẽ được chiêm ngưỡng tòa tháp cổ bằng đất nung. Người dân trong vùng vẫn quen gọi tên tháp là tháp Cửu Trùng. Đây là một trong hai ngôi tháp cổ bằng đất nung hiếm hoi hiện còn lại đến nay trên cả nước cùng với ngôi tháp Bình Sơn (dựng tại chùa Vĩnh Khánh, tỉnh Vĩnh Phúc). Tuy nhiên, tháp Bình Sơn là ngôi tháp đất nung của Phật giáo còn tháp tại đền An Xá là ngôi tháp đất nung duy nhất của Đạo giáo còn tồn tại đến ngày nay. Theo lời kể của các cụ cao niên trong làng, ngôi tháp đất nung tại đền An Xá được khởi dựng vào khoảng thời Trần, sau khi vua Trần Anh Tông gả con gái là Huyền Trân công

chúa cho vua Chăm-pa, vua Chăm-pa đã cho thợ chuyên chở vật liệu ra đền dựng tháp. Đến năm Đinh Mùi niên hiệu Cảnh Trị thứ 5 (1667), ngôi tháp đã được trùng tu (dấu vết còn được ghi lại trên thân tháp). Về hình dáng tháp cao 4,2m, được cấu tạo với bình đồ hình vuông (mỗi cạnh rộng 1,97m) nhỏ dần về ngọn. Tháp cao 13 tầng có màu nâu đỏ, chia làm 03 phần: Đế tháp, thân tháp và ngọn tháp. Mỗi phần đều trang trí các họa tiết hoa văn phong phú và đa dạng với nhiều đề tài khác nhau. Tháp được bảo tồn khá nguyên vẹn, có hình thức thể hiện độc đáo, mang giá trị vô cùng to lớn về lịch sử, mỹ thuật, kiến trúc nghệ thuật, kỹ thuật xây dựng, minh chứng cho sự tồn tại lâu đời của Thuyết Ứng Quán. Với những giá trị tiêu biểu, đặc sắc, hiếm có, vào khoảng những năm 2000, Bảo tàng Lịch sử Quốc gia đã tiến hành đo đạc, sao chép nguyên mẫu từ hình dáng đền An Xá về dựng lại ngôi tháp theo đúng tỷ lệ 1:1 tại khu trưng bày ngoài trời của Bảo tàng để giới thiệu tới đông đảo công chúng trong và ngoài nước.

Nhang án đất nung được đặt tại Hậu cung đền An Xá, phía trên nhang án đặt khám và tượng thờ Tam Thanh Lục Ngự. Trong các di tích của người Việt, nhang án thờ chủ yếu và phổ biến được làm bằng chất liệu gỗ hoặc đá song nhang án bằng chất liệu đất nung khá hiếm gặp. Đây là một nhang án thờ bằng đất nung cực kỳ quý hiếm, duy nhất còn bảo lưu được trong các di tích lịch sử, văn hóa trên địa bàn tỉnh Hưng Yên.

Ngoài ra, trong và ngoài khuôn viên di tích, hiện còn một số hạng mục công trình kiến trúc gắn liền với sự hình thành và các tích truyện liên quan tới nhân vật thờ tại di tích: Đền Hạ, đền Kỳ Niệm nằm về hai bên hồi đền chính. Đứng đối hai bên sân đền là hai dãy nhà Giải vũ. Hai bên Tam quan là đền Mẫu (bên trái) và đền Thiên Quan (bên phải). Bên ngoài khuôn viên di tích về phía Đông là hai ngôi đình Vô (cách 200m) và đình Cấn (cách đền An Xá 500m), thờ những vị Ngũ Lão Tiên Ông có công diệt trừ hổ dữ, bảo vệ dân làng. Xưa kia, tại thôn An Xá có bốn ngôi đình nằm về bốn hướng và châu về đền chính: Đình Bến (hướng Đông), đình Mới (hướng Tây), đình Vô (hướng Nam), đình Cấn (hướng Bắc). Trải qua thời gian, hiện chỉ còn hai ngôi đình Vô và đình Cấn. Tất cả các di tích này đều nằm trên cùng địa phận thôn An Xá, có giá trị lịch sử, văn hóa lớn, phản ánh sự ra đời, hình thành và phát triển của vùng đất An Xá trong một giai đoạn lịch sử dài, và liên quan trực tiếp tới sự ra đời của ngôi đền An Xá ngày nay. Đồng thời, có mối quan hệ và sự liên kết chặt chẽ với nhau, tạo thành một quần thể di tích vô giá mà ngôi đền An Xá là trung tâm.

Như vậy, di tích đền An Xá được khởi dựng khá sớm, trải qua nhiều biến thiên của lịch sử và thời gian,

qua nhiều lần trùng tu nhưng vẫn giữ được kiến trúc nghệ thuật độc đáo, đặc sắc cùng nhiều di vật có giá trị. Những di vật cổ này đã trở thành chứng tích vô giá của lịch sử Hưng Yên. Các dấu tích của đền chứa đựng những ý nghĩa nhân sinh và tín ngưỡng đặc sắc, thể hiện sự giao lưu trong dòng chảy văn hóa và được trao truyền cho các thế hệ sau.

Với những giá trị văn hóa vật thể đó, di tích đền An Xá (Đậu An) đã được Thủ tướng Chính phủ xếp hạng di tích Quốc gia đặc biệt, theo Quyết định số 2280/QĐ-TTg ngày 31/12/2020. Đồng thời, Tòa tháp đất nung cũng được Thủ tướng chính phủ công nhận là Bảo vật quốc gia, theo Quyết định số 2198/QĐ-TTg ngày 25/12/2021. Ngày 30/1/2023, Bộ thờ đất nung được Thủ tướng chính phủ công nhận là bảo vật quốc gia. Điều này khẳng định giá trị văn hóa to lớn, đặc sắc của di tích đền An Xá cũng là tiền đề phát triển du lịch cho di tích Quốc gia đặc biệt này.

2. Giá trị di sản văn hóa phi vật thể

Di tích đền An Xá hiện còn lưu giữ những giá trị du lịch văn hóa phi vật thể khá to lớn, những sinh hoạt văn hóa tín ngưỡng phong phú, gắn kết cộng đồng, làng xã thể hiện qua lễ hội truyền thống hằng năm, tập tục sinh hoạt của làng. Lễ hội truyền thống đền An Xá là một lễ hội lớn, nổi tiếng trên cả nước, làm nức lòng người gần xa với câu ca:

“Tình Nam, vui nhất Phủ Giày
Vui thì vui thật chẳng tày Đậu An”.

Hằng năm, lễ hội đền An Xá được diễn ra từ ngày mùng 1 đến 12 tháng 4 (âm lịch). Chính hội là từ ngày mùng 6 đến ngày mùng 8 tháng 4. Lễ hội đền An Xá nổi tiếng trong vùng về quy mô đặc sắc, thu hút đông đảo các tầng lớp nhân dân trong và ngoài tỉnh cùng tham dự. Lễ hội mang đậm nét đặc sắc của văn hóa dân gian nói chung và nét đẹp của nền văn hóa lúa nước vùng Bắc Bộ nói riêng. Đồng thời, gắn liền với sự hình thành và phát triển của văn hóa Đạo giáo ở nước ta. Lễ hội là sự thể hiện khát vọng cháy bỏng của con người về một cuộc sống yên vui, ấm no và hạnh phúc.

Đặc biệt, trong lễ hội có tổ chức rước kiệu Ngọc Hoàng Thượng Đế cùng các vị Thiên Tiên, Địa Tiên, Ngũ Lão Tiên Ông mà chỉ ở Hưng Yên mới có. Phần hội diễn ra sôi nổi với việc biểu diễn lại tích trò “Mẹ con nhà khó đánh hổ”, thu hút được đảo đảo du khách tham gia dự hội. Sự tích này, ngoài lớp vỏ ý nghĩa thể hiện tinh thần thượng võ, sức mạnh cộng đồng,... còn ẩn sâu bên trong là tín ngưỡng thờ Mẫu/Mẹ. Mẹ Khó ở đây thể hiện vai trò quan trọng của người Mẹ trong những chuỗi ngày đầu người Việt chinh phục vùng châu thổ. Đồng thời qua đó cũng cho thấy, khi Đạo giáo xâm nhập vào Việt Nam, đã phải dựa/hòa

vào tín ngưỡng bản địa (tín ngưỡng thờ Mẫu/Mẹ) để tồn tại và phát triển.

Trong ngày hội, xưa kia còn có tục rước ông Đùng bà Đà. Đây là tín ngưỡng bản địa của cả người Việt và người Mường, mang đậm ý nghĩa phồn thực. Sự tích và nghi lễ rước ông Đùng, bà Đà tại đền An Xá khá đa nghĩa. Lớp tín ngưỡng sớm nhất ở đây vẫn là tín ngưỡng bản địa, cầu phồn thực. Trong ngày hội xưa, tổ chức rước vào chập tối, đến đêm có lễ “tắt đèn” diễn ra trong khoảng 2 giờ đồng hồ, người chủ tế lấy hai hình tượng sinh thực khí của ông Đùng bà Đà làm các hành động mang ý nghĩa tính giao. Họ quan niệm âm - dương hòa hợp như vậy mùa màng sẽ bội thu. Về sau hình ảnh ông Đùng, bà Đà đã được khoác cho lớp ý nghĩa mang đậm tính chất Đạo giáo, hóa thân thành những vị thần tiên: Thiên tiên (ông Đùng), Địa tiên (bà Đà).

Không chỉ phản ánh đời sống tôn giáo tín ngưỡng của cư dân đồng bằng châu thổ sông Hồng, Lễ hội đền An Xá còn phản ánh quá trình khai phá vùng đất này trong quá khứ. Trong quá trình phát triển, người Việt đã từng bước làm chủ vùng châu thổ theo hướng từ núi dần ra biển. Truyền thuyết cũng như thực tế lịch sử đã cho thấy, sự hình thành vùng châu thổ hạ lưu sông Hồng - còn được gọi là châu thổ trẻ, chính là cuộc chinh phục, khai phá những vùng lầy lội mà trung tâm là Hưng Yên. Như vậy, Lễ hội đền An Xá chứa đựng nhiều giá trị lịch sử và phản ánh sinh động quá trình chinh phục thiên nhiên của cư dân vùng châu thổ sông Hồng. Lễ hội đã phản ánh mối quan hệ về nhận thức của con người với vũ trụ, phản ánh sự tiếp cận của con người với quy luật của trời đất trong quá trình chinh phục tự nhiên, kinh nghiệm của con người trong sự chung sống hài hòa với thiên nhiên. Lễ hội đã thể hiện “ước vọng” của cư dân nông nghiệp là mong mỏi các đấng siêu nhiên thấu đạt khát vọng sống của con người ban cho mưa thuận gió hoà, mùa màng bội thu và vạn vật sinh sôi nảy nở.

Ngày 10/11/2023, Lễ hội đền An Xá đã được Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch đưa vào Danh mục di sản văn hóa phi vật thể Quốc gia. Điều đó càng khẳng định giá trị to lớn của lễ hội. Lễ hội đền An Xá thực sự có vai trò vô cùng quan trọng, ảnh hưởng tích cực đến đời sống sinh hoạt văn hoá tín ngưỡng của cư dân địa phương, đáp ứng được nhu cầu sinh hoạt văn hoá tinh thần, là phần không thể thiếu trong đời sống văn hoá tín ngưỡng của cộng đồng dân cư nơi đây.

Kết luận

Đền An Xá mang trong mình những giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể tạo thành một tổng thể, một không gian văn hóa đặc sắc. Sự đan xen, hòa quyện của những giá trị văn hóa đặc sắc này khiến cho di tích Quốc gia đặc biệt đền An Xá ngày càng có vai trò

CULTURE

quan trọng trong đời sống của người dân nơi đây, khẳng định vị thế là điểm đến du lịch tâm linh không thể thiếu của du khách thập phương mỗi khi về với Hưng Yên.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Ban Quản lý Di tích tỉnh Hưng Yên (2020), *Lịch sử di tích đền An Xá, xã An Viên, huyện Tiên Lữ, tỉnh Hưng Yên*.
2. Bảo tàng Hải Hưng (1989), *Hồ sơ khoa học di tích đền An Xá, xã An Viên, huyện Tiên Lữ, tỉnh Hưng Yên*.
3. Trịnh Như Thấu (1937), *Hưng Yên địa chí*, NXB Impr.de Ngô Tử Hạ.
4. Phạm Văn Sử, Nguyễn Xuân Muộn (2009), *Đậu An*.
5. Tư liệu điển dã tại địa phương.

Đền An Xá. Nguồn: sovhttdl.hungyen.gov.vn